

digen, also ist darauf in namen der fur: dur: etc... wegen an euch alle vnd iede vnser gar ernstlich beuelch bey hochster landsfurstlichen vngnad vnd straff gebietend, das ir an dem ort die kreudschuss zuthun«, AS, fasc. 124 a, 124 b (nova št. fasc. 203), ni pagine. — 64. Alfred Loebel, Die Landesverteidigungsreform im ausgehenden 16. Jahrhundert, Archiv für österreichi-

sche Geschichte, Wien 1907, str. 45. — 65. Poročilo o stanju v spodnji in srednji četrti ter Istri in Krasu leta 1596, AS, fasc. 146, 146 a (nova št. fasc. 248), str. 1188—1191. — 66. »Auf alles hieobgesezten örtern ist... an munition kraut vnd lott gar nichts vorhanden. Hanns Lubanouitsch hörpaucker«, AS, fasc. 122 (nova št. fasc. 194), ni pagine.

MLADOSTNA POTOVANJA JANEZA VAJKARDA VALVASORJA

BRANKO REISP

Janez Vajkard Valvasor je absolviral svoje šolanje na jezuitski gimnaziji v Ljubljani. Nadaljnje izobrazbe pa ni iskal na univerzi, kar je morda tudi eden izmed razlogov, da je ohranil in razvil značilne lastnosti samosvoje, duhovno neodvisne osebnosti. Stopnja njegove izobrazbe je bila namreč le tolikšna, da se ni usmeril v kabinetno, od življenja odtrgano učenjaštvo. Svoje znanje je izpopolnjeval in življenjskih izkušenj nabiral na potovanjih po tujini in v vojaški službi. V tem je sledil tedanjim navadam plemiških sinov, ki so se z namenom, da bi kasneje dosegli ugledne vojaške položaje ali visoka uradniška dostojanstva, izpopolnjevali v vojaških veščinah, nato pa potovali v tuje dežele, predvsem v Italijo in Francijo. Pri nas so imeli za taka potovanja zaradi bližine Italije še posebej lepo prilžnost.¹

Z več vidikov zanimivo delo »Speculum generosae juventutis — Newbeglantzter Zucht-Spiegel der Adelichen Jugendt« (Na novo osvetljeno vzgojno zrcalo plemiške mladine) uradnika kranjskih deželnih stanov Adama Boštjana Siesenheima (Sietzenheimba), ki ga je avtor sam založil, natisnjeno pa je bilo leta 1659 v Münchnu, daje dobro sliko tedanjega ravnanja in izčrpen pouk o tovrstnih didaktičnih prizadevanjih. Po vsej verjetnosti je Janez Vajkard avtorja in to njegovo delo že poznal, preden se je odpravil na svoje veliko potovanje. Delo vsekakor zelo obsežno in najlepše komentira v dodatku k VI. knjigi Slave vojvodine Kranjske, ki obsega učene pisatelje, doma s Kranjskega. Iz komentarja bi sklepali, da je bil Valvasor nekoliko seznanjen tudi z osebnimi razmerami avtorja, kasneje pa je utegnil biti povezan z njegovim sinom, jezuitom Francem Siesenheimom.²

Po neki zapleteni zgodbi, o kateri beremo pri popisu Gamberka — bilo je to približno

29 ali 30 let pred izidom Slave — bi sklepali, da se je Janez Vajkard odpravil na prvo potovanje leta 1659 ali morda že leto prej. Ko je bilo namreč deželnosodno gospostvo Gamberk še v posesti družine, je imel Karel Valvasor, ki ga je takrat upravljal in bil skrbnik svojim mlajšim bratom in sestram, posla tudi s sodnimi zadevami. In v zvezi s tem pripoveduje Janez Vajkard daljšo zgodbo, ki jo sklene z opisom nenadne izginitev mladega kmečkega fanta iz ječe v grajskem stolpu. Takrat je bil ravno doma in se z drugimi gledalci vred ni mogel dovolj načuditi, kako so okrog stolpa letali vrani — hudobni duhovi, ki so kmetu pomagali pri begu. To se je zgodilo nekega jesenskega dne; kmalu nato je odpotoval za nekaj let, zato mu nadaljnji razplet zgodbe ni znan. Navedeno se docela ujema tudi z Valvasorjevim pisanjem tajniku Kraljevske družbe v Londonu, Thomasu Galeu, kjer izjavlja, da je prebil na potovanjih v celem 14 let.³ Iz tega lahko izračunamo, da je Janez Vajkard končal šolanje v svojem sedemnajstem letu in bil nato od jeseni 1658 do 1672 v glavnem zdoma. Žal pa o prvih potovanjih ni konkretnjših podatkov.

V letih 1663 in 1664, morda pa tudi še za dalj časa, se je Valvasor — poleg mnogih kranjskih plemičev — z dvanajstimi tovariši, ki so vodili s seboj tudi svoje služabnike in hlapce, kot prostovoljec udeležil avstrijsko-turške vojne. Čeprav je vso XII. knjigo Slave vojvodine Kranjske posvetil popisu Vojne krajine in krajev ob hrvaško-turški meji, je v knjigi o njegovi udeležbi v tej vojni le nekaj skromnih drobcev, v XV. knjigi, ki je namenjena letopisom tega časa, pa se je opisu vojne sploh odrekal z razlago, da je to storjeno že v mnogih drugih delih in da se pri letopisih usmerja v glavnem v to, kar se nanaša na Kranjsko.⁴

Iz vsega je mogoče povzeti, da se je Janez Vajkard Valvasor z nekaterimi drugimi kranjskimi plemiči in njihovim spremstvom »pred dvajset in nekaj leti« v tej vojni pod osebnim poveljstvom izkušenega in slavnega vojaka, hrvaškega bana grofa Nikolaja Zrinjskega v Slavoniji oziroma v Slavonski vojni krajini pogosto udeleževal raznih spopadov s sovražnikom v Testa-Piccolominijevem regimentu, čigar konjeniški stotnik je bil Adam von Albendorff. Da je služil pod komando grofa Nikolaja Zrinjskega, pove vedno s posebnim poudarkom, lepo opiše tudi njegov junaški značaj in osebne vrline, ki so Zrinjskemu pripomogle do takih vojaških uspehov in slave. Le posredno pa je mogoče razbrati, da se je Valvasor bojeval v Slavoniji. Na tem vojnem pohodu se je nekoliko seznanil s to pokrajino, ko pa je sestavljal svoje delo, je imena nekaterih krajev že pozabil, tudi oficirji in poveljniki v tamkajšnjih področjih so se menjali. V XII. knjigi Slave, v 7. poglavju Von den Windischen Grentzen (O Slavonski krajini) piše tole: Sintemal es allbereit zwanzig Jahre seynd /daß ich* unter Herrn Grafens Niclaus von Zerín seel. Angedenckens/ Commando war/und mir selbige Lands-Gegend etlicher Massen bekandt machte (Zlasti, ker je že dvajset let tega, kar sem* služil pod poveljstvom gospoda grofa Nikolaja Zrinjskega blagega spomina ter se nekoliko seznanil s tistimi kraji).⁵ Sicer pa v zvezi s to vojno omenja le nekatere stvari, ki so se mu zdele pretresljive in grozne, na primer, da je videl, kako so odsekanim turškim glavam na kolih po nekaj tednih zrasli lasje in brada, ali pa, da Senjani, Vlahi ali Uskoki, kadar odsekajo Turku glavo, to dvignejo in pustijo z veliko poželjivostjo, da jim kaplja v usta še vroča kri, v čemer se kaže njihovo zagriženo sovraštvo do Turkov in brezmejna krvoločnost.⁶

Iz te vojske se je Valvasor za krajši čas vrnil domov. Kaj posebnega tedaj gotovo ni počel. Tako je, kot sam pravi, na Kalu nad Medijo nekoč lovil gada, debelega kot njegova roka, a le tri pedi dolgega, zato ga sploh ni mogel obdržati in mu je ušel v luknjo. Nekako v tem času je moralo biti, da je Valvasor sam večkrat govoril z nekdanjo slepo ženo njihovega oskrbnika v Mediji, Anžeta Peina po imenu, ki je po zaobljubi čudežno spregledala ob romanju na zasavsko Sveto goro, kot v svoji globoki, za človeka tistega časa razumljivi vernosti zavzeto poroča v Slavi vojvodine Kranjske, v knjigi o svetnikih, redovih in župnijah.⁷ V splošnem pa je radoznalo obiskoval bližnjo in daljno okolico rodbinskega gradu in njihovega gospostva ter se seznanjal s kraji, ljudmi in običaji, kajti o teh krajih poroča

pogosto v II. knjigi, kratki topografiji, ki je zamišljena kot uvod v naslednje, obsežnejše knjige Slave.

Nato se je Janez Vajkard Valvasor odpravil na svoje veliko potovanje, ki je trajalo nekaj let. V Slavi vojvodine Kranjske priložnostno tu in tam raztreseni drobci in časovno le približne oznake (na primer »pred 20 in nekaj leti«, namreč pred izidom Slave vojvodine Kranjske ali morda tudi pred toliko in toliko leti, kar je posamezne knjige Slave sestavljal), dajejo za prikaz Valvasorjevih potovanj in analogno tudi za marsikaj drugega iz njegovega življenja le skromno oporo. Razmerno dosti oziroma še največ je takih podatkov v 55 strani obsegajočem vrinku ali dodatku k popisu Cerknice v XI. knjigi Slave vojvodine Kranjske, ki ima naslov: Weitere Erklärung deß Herrn Haupt-Authors wegen deß Igelrn-Ruffs in der Cirknizer See-Gruben/samt einem ausführlichem curiosen Schalt-Discurs von den Pactis expressis und implicitis (Nadaljnje pojasnilo gospoda glavnega avtorja zaradi klicanja pijavk na jamah Cerkniskega jezera z vključenim izčrpnim zanimivim razpravljanjem o »pactis expressis« in »implicitis« [o jasnih ali očitnih in zapletenih ali neočitnih zvezah]).⁸

To besedilo se veže na IV. knjigo o naravnih redkostih dežele Kranjske, zlasti na 50. poglavje, in je nastalo zato, ker Valvasorja vsebina opomb, ki jih je dodal urednik Erazem Francisci, ni zadovoljila. Francisci si je namreč pri raznih pojavih, za katere Valvasor razlaga, da nastanejo po naravni poti, in tudi pri naravoslovnih poskusih, ki jih je Valvasor sam opravljal, izmišljeval nenaravno razlago in povzročitelje ter povsod videl hudičev vpliv, še več, razumeti je bilo, kot da je Valvasor stopil v zvezo s hudičem. Seveda bi utegnile biti take izjave glavnemu avtorju in njegovemu delu v škodo. Valvasor se v odgovor na to bolj odprto razpiše o svojih doživljajih in je zato v tej razpravi še nekaj prispevkov k njegovemu življenjepisu. Poleg življenjepisnih podatkov, ki nas tu zanimajo, bi bil vrinek dragocen vir tudi za raziskovalce tedanjega praznoverja; zaradi specifičnosti njegove vsebine pa bi ga mogel s pridom uporabljati le strokovnjak za to področje.

Prvi podatek o tem velikem potovanju sega v jesen leta 1666. Tako je oktobra tega leta tedaj petindvajsetletni Janez Vajkard na Dunaju v bližini rdečega stolpa (Roter Turm) — na koncu današnje Rotenturmstrasse, ki pelje od Štefanovega trga proti kanalu Donave — v Arnoldovi hiši, v kateri je bil pri gospodu Meintzerju tudi na hrani, brez kakršnekoli prevare lastoročno tingiral funt svinca z granom tinkture v najzlahtnejše zlato. Tinkturo

je napravil Johann de Monte Sniders (Snyders), ki je bil prav tam na hrani. Omenjeni alkimist je izdal v tisku tudi dve kemijski razpravi. Zaradi teh razprav in dveh uspehov pri zdravljenju so mu nekateri ugledni Dunajčani tembolj zaupali. Ko pa so se prepričali, da je njegova alkimistična umetnost varljiva, je Sniders, da bi si rešil glavo, izginil skupaj s svojo v moškega preoblečeno ženo; toda z Valvasorjem je ostal v korespondenčni zvezi, dokler je živel.⁹ V svoji vedoželjnosti se je Valvasor tačas na Dunaju zanimal tudi za početje nekega Tomaža Damascena, astronoma, astrologa in ljubitelja podobnih ved, ki naj bi za nekega češkega grofa izdeloval iz raznih kovin tri magična zrcala, v katerih lahko vidiš vse, kar si poželiš. Sicer pa je na Dunaju napravil na Janeza Vajkarda izreden vtis zvonik Štefanove cerkve, za katerega pravi, da po višini, okrasju in popolnosti prekaša vse cerkvene stolpe v rimskem cesarstvu, izvzemši stolpe v Straßburgu in Landshutu.¹⁰

Nadaljnje smeri Valvasorjevega potovanja ni moč natančneje rekonstruirati. Tak poskus bi bil zaradi skromnih podatkov prezahteven in rezultat dvomljive vrednosti. Kot rečeno, se je Valvasor jeseni 1666 zadrževal na Dunaju. Iz podatkov v njegovih objavah, predvsem v Slavi vojvodine Kranjske, se da razbrati, da je bil zatem v Nemčiji, na Holandskem, v Franciji, v Švici in Italiji. Potoval je prek takrat zaradi gusarjev zelo nevarnega Sredozemskega morja celo v severno Afriko. V pisnih tajniku Kraljevske družbe v Londonu pa navaja zapored, da je potoval po Nemčiji, Angliji, Danskem, Franciji, Španiji, Italiji in Afriki.¹¹ Nekateri od naštetih dežel je ponovno obiskal. Od številnih mest in krajev, ki jih je prepotoval, omenja le redke, skop je tudi v poročilih, kaj je tu in tam počel ali videl.

Vrsto krajev ali objektov, ki jih je Valvasor v tujini videl, omenja povsem naključno ob primerjavi tujih in domačih znamenitosti, nekatere pa tudi v zvezi z drugimi panogami svojega zanimanja.

Tako pravi, da se plovba po Renu, Donavi ali Lechu ne more vzporejati z utrudljivo in nevarno vožnjo po Savi. Okoliščine v soteski Save in posebej pri Belem slapu (od Prusnika proti Zidanemu mostu) so mnogo težje kot pri vrtincu na Donavi (med Greinom in Ybsom na meji med Zgornjo in Spodnjo Avstrijo). Stanje na Savi je po njegovem enako kot na slapovih Rena pri Schaffhausnu (v Švici), kjer pa se, v nasprotju z izkušenimi brodniki na Savi, čez slap nihče ne upa peljati. Sam je videl v različnih deželah in kraljestvih ne le v Evropi, ampak tudi v Afriki mnogo prečudnih podzemeljskih jam, nikjer pa tako izjemnih in občudovanja vrednih kot v svoji domo-

vini. Pred dvajsetimi leti si je ogledal tako imenovano Baumannovo jamo v grofiji Stollberg v Braunschweigu, kot lokalizira že v 16. stoletju znano in kasneje zelo obiskovano kapniško jamo v pogorju Harz na levem bregu reke Bode pri kraju Rübeland, toda na notranjem Kranjskem je mnogo čudovitejših, predvsem v Jami in Postojni. Prav to so mu pred petimi leti (okoli 1684) potrdili tudi trije izvedeni popotniki, Anglež in dva Holandca, ki jih je sam spremljal. Čez vsako mero izredna je Jama, že zaradi gradu, ki je večji in ima lepšo lego kot grad Kofel ali Covolo (tudi Cogolo) na Tirolskem (v dolini reke Brenta na prehodu iz pokrajine Trento v Benečijo). Toda jama v Postojni ima najlepše in najčudovitejše odre, ki bi utegnili skalnatemu gledališču v Salzburgu in v Hölebrunn (grad Hellbrunn v najbližji južni okolici Salzburga) odvrniti vse gledalce. Ko primerja višino Bistriških snežnikov, se pravi Kamniških Alp, z višino gora v salzburški deželi in Bergthalsgadu (Berchtesgaden), pa ne dvomi, da so kranjski snežniki mnogo višji. Pred približno dvajsetimi leti, ko se je nekaj dni zadrževal v Bambergu, je Valvasor dobil pri korarju Hansu Adamu Coglu v branje del sodnega protokola, ki ga je bil napisal oče omenjenega korarja v času, ko so v Bambergu sežgali veliko coprnikov in čarovnic. »Pred nekaj in dvajset leti«, računano od izida Slave vojvodine Kranjske ali od tedaj, ko je to delo pisal, je bil Valvasor tudi v Amsterdamu na Holandskem. Posredno omenja Holandsko — in ob enem Vestfalsko — tudi, ko primerja slabi sirkov kruh, kakršnega pečejo na Pivki in Krasu, s podobnim, vendar boljšim holandskim kruhom in znanim vestfalskim rženjakom »pumperniklom«, zatem pa še enkrat, ko govori o bloških smučarjih, ki v hitrosti nič ne zaostajajo za holandskimi drsalci na ledu. V zgornjefrankovsko mesto Bamberg se je ponovno vrnil čez nekaj let. V seznamu njegovih izdaj navaja urednik Erazem Francisci, da je leta 1671 dal brez navedbe svojega imena Valvasor tu natisniti neko knjižico, za katero pove le, da je bila prevedena iz francoščine v nemščino.¹²

Pri raziskovanju naravnih redkosti ali skrivnosti pa je Valvasorja neizmerna vedečnost vodila nekaj let ne le po Evropi, ampak celo po Afriki. Razen tega, da je obiskal ta kontinent, izvemo iz njegovih izjav o tem potovanju zelo malo, in sicer le, da si je tu ogledal nekaj podzemeljskih jam in da se je pogovarjal v Tunisu o pripravljanju nekega skrivnostnega strupa. Voščilo v uvodu Slave vojvodine Kranjske, ki ga je po duhu in okusu časa spesnil Krištof Wegleiter, protestantski teolog in od leta 1688 profesor univerze v Alt-

dorfu pri Nürnbergu, pa s posebnim poudarkom slavi Valvasorjeva potovanja in med njimi tudi uspešno pot v puščavo Libije.¹³

Katero pereče vprašanje, katera nerešena uganka sta Valvasorja gnala v Afriko, zaslu-timo šele pri prebiranju njegovega opisa gradu Grabna pri Novem mestu, kjer govori o nesrečni usodi kranjskih plemičev, ki so se bili odkupili iz turškega ujetništva. Tu v deželi, pravi Valvasor, splošno verjamejo, da prejmejo odlične osebe in izkušeni vojščaki, ki se odkupijo, od Turkov popotnico, to je strup, ki

začne delovati po dveh, treh, štirih, petih ali desetih mesecih ali celo po enem letu. Tako so morali kmalu po prihodu iz ujetništva umreti ne le gospod Rut z Grabna, ampak tudi Volf Engelbreht Auersperg in prav tako neki gospod Lamberg, Rauber, Obritschan, Gall, Kozjak, Mordax, Mündorffer in mnogi drugi. Menim pa, pravi dalje, da znajo Turki, s katerimi se tu vojskujemo, ta strup pripravljati prav tako kot Afrikanci. Ko se je namreč leta 1669 zadrževal v Afriki, mu je odličen in učen mohamedanec, Ali Haisa po imenu, ki je uži-

Adam Sebastian von Sietzenheim: Newbeglantzter Zucht-Spiegel der Adlichen Jugendt, München 1659

val velik ugled, 15. julija tega leta v Tunisu odkril način priprave in delovanje tega strupa kot veliko skrivnost, ki je malokomu znana. V zameno pa mu je Valvasor povedal druge, Afrikancem neznane skrivnosti. Brž ko je Valvasor za to skrivnost zvedel, je zaznal, da je res tako, in se je moral čuditi, da tako sredstvo v naravi obstoji. Težko si je tudi predstavljal, da bi si bilo mogoče izmisliti protisredstvo, ki bi ta potuhnjeno delujoči strup oslabilo ali pregnalo, ker deluje bolj na osnovi antipatije, kakor na drugih načelih. Iz raznih krajev so ga že naprošali, naj bi odkril pripravo tega strupa. Vendar mu vest ne dovoljuje, da bi ta skrajno škodljiva stvar, ki ogroža mnoga človeška življenja, postala splošno znana. Na tem mestu je razprava o turškem strupu zapeljala Valvasorja v poročilo o še večji, na podobni osnovi delujoči skrivnosti, o simpatetičnem vžigalnem in strelnem smodniku; če ta smodnik razdelimo na posamezne dele in jih podtaknemo na raznih mestih, lahko s tistim delom, ki smo ga obdržali pri sebi, povzročimo, da začne smodnik na vseh mestih ob istem času delovati. Ker pa je želel, da ne bi v današnjem svetu, ki je naklonjen bolj uničevanju kot ohranjanju, ne eno ne drugo postalo zares očitno, je sklenil diskurz z izjavo, da je pripoved o teh stvareh še tisto uro, ko jo je prenesel na papir, v svojem popotnem dnevniku, kamor je s skrivno pisavo beležil vse, kar se je bil na potovanjih naučil, sedaj izbrisal.¹⁴ Pripomniti je treba, da skrivnostni strup gotovo ni bil edini razlog, zaradi katerega si je Valvasor zastavil za tisti čas tako izreden popotni cilj, kot je Afrika, je pa vsekakor edina stvar, o kateri sploh kaj pove.

Več kot iz katerekoli druge dežele je Valvasor poročal o svojih potovanjih in dogodivščinah iz Francije. Tu se je tudi najdlje zadrževal, iz česar bi sklepali, da ga je morala ta, tedaj najrazvitejša evropska država iz določenih razlogov še posebej zanimati. Politična in kulturna premoč Francije v drugi polovici 17. stoletja je premamila številne evropske vladarje, da so sledili njenemu zgledu. Nič čudnega ni, da je tako vplivna država privlačila tudi radoznale popotnike, kot je bil Valvasor.

Od kod naj bi bil Valvasor prišel v Francijo, s severa ali juga, je težko reči. Videz je, da je na svojem prvem potovanju po Franciji ubral smer Amsterdam—(Lille)—Pariz—Lyon — in dalje proti morju, ki je še danes os in hrbtenica francoskega cestnega omrežja. Ta smer je v njegovih poročilih tudi časovno povezana. Isto časovno opredelitev kot pri Amsterdamu, namreč »pred nekaj in dvajset leti«, uporablja Valvasor tudi pri Parizu. Takrat (okoli leta 1667) je tu pri nekem odličnem voj-

vodu, ljubitelju vsakovrstnih znanosti, videl različne redkosti, tako naravne kot nadnaravne. Ker je bil ta visoki gospod priljuden in je videl Valvasorjevo gorečo vnemo za redkosti, čeprav naravne, mu je izkazal veliko zaupanje s tem, da je pri njem z uspehom preizkusil tudi kovinsko zrcalo, v katerem je videl, kar si je poželet. Ko je Valvasor pred šestimi leti (okoli 1683) v Nürnbergu o tem pripovedoval nekemu svojemu dobremu prijatelju, pa je izvedel od njega, da je prav to zrcalo videl v Parizu pri istem visokem gospodu tudi znameniti naravoslovec in filozof Franc Mercurius van Helmont.¹⁵ Da se je za tako magično zrcalo Valvasor zanimal že prej na Dunaju, nato v Parizu in kasneje, po mnogih letih še v Benetkah, vzbuja posebno pozornost. Časovno še natančneje opredeljuje Valvasor svoje prvo bivanje v Lyonu, ko govori o iznajdbi nekega revnega trgovca, s katero dobe taft in druge vrste svilenega blaga posebno lep lesk. O iznajdbi, ki je veljala nekaj let za veliko skrivnost in so jo šteli med hudičeva razodetja ali odkritja, pravi Valvasor, da je povsem naravna in da jo povzroči boraksova voda. Ko se je sam pred 22 leti (torej leta 1667) zadrževal v Lyonu, pa je bila ta iznajdba že vsakomur znana.¹⁶ Ob tem zgodba lahko služi še za primer, kako počasi se je tedaj kakšna, pri tem celo koristna tehnična iznajdba uveljavljala v zavesti ljudi kot nekaj povsem naravnega, nekaj, kar ni v zvezi s skrivnostnimi silami, in to v mestu, ki je od 15. stoletja dalje veljalo za središče svilarstva.

Iz navedenih podatkov je mogoče razbrati, da je Valvasor prišel v Francijo že okoli leta 1667; od mest, ki jih je obiskal, navaja Pariz in Lyon. Tedaj — pred približno 22 leti — je v Franciji, v kraljevskem francoskem švicarskem pehotnem regimentu, izpopolnil tudi svoje vojaško znanje, ki si ga je bil pridobil pod poveljstvom grofa Nikolaja Zrinjskega v Slavoniji med avstrijsko-turško vojno.

O tej Valvasorjevi življenjski epizodi ne bi ničesar izvedeli, če bi ne bil objavil različnih »hudičevih umetnij« svojih vojaških tovarišev iz regimenta, in sicer le za ponazoritev tega, kar je predmet že omenjenega njegovga diskurza o raznih zvezah s hudičem, dodanega k popisu Cerknice. Govori o nekem Hesu in nekem Poljaku plemenitega rodu, dveh starih dobrih tovariših, čeprav ne vedno v dobrih stvareh, ki sta služila zdaj cesarju v Španiji v vojni s Portugalsko, pa spet v francoskih pomožnih četah na strani Portugalske, kamor so ju pač zanesle vojaške peripetije. Valvasor se je z njima seznanil, ko je bil med Španijo in Portugalsko končno sklenjen mir. Francoske zavezniške enote so zatem po morju prepeljali v Rochelle (La Rochelle) in jih

tam odpustili. Tedaj so mnogi korenjaški nemški jezdeci in pešci, z njimi tudi Hes in Poljak, vstopili v kraljevski francoski švicarski pehotni regiment, v katerem je služil Valvasor. Nova vojaška tovariša sta, tako poroča Valvasor, na nenaraven način prakticirala nekatero preplete umetnije. Poljak je namreč, če je le imel tri lase neke osebe, ženske ali moške, to osebo s čarovnim postopkom po mili volji priklical k sebi, kar je počel večkrat zlasti z ženskami. Naučil pa je te čarovnije še Hesa, da bi drug drugega po potrebi mogla rešiti iz ujetništva, kar se je enkrat tudi res zgodilo.¹⁷

O tem poroča Valvasor prav resno, vse skupaj pa dobro osvetljuje značilnosti soldaškega življenja tistega časa. Ker omenja Valvasor, da je imel priložnost z obema tovarišema govoriti šele po sklenjenem miru med Španijo in Portugalsko, lahko določimo čas njegove vojaščine v Franciji v leto 1668; mir med obema državama je bil namreč sklenjen v Lizboni 13. februarja 1668. Ugotovitev se ujema tudi z drugimi dejstvi, kajti naslednje leto je bil Valvasor že kot popotnik nekaj časa v Afriki, leta 1670 pa zagotovo spet v Franciji.

Od kod je Valvasor leta 1669 potoval v Afriko, kako in kam se je vrnil nazaj v Francijo, v njegovih delih ni nikakršnega sledu. Ker pa piše Thomasu Galeu, da je bil v Španiji, je mogel biti tu ali v zvezi z zgoraj omenjeno vojaščino ali s potovanjem v Afriko. Morda se je nazaj grede izkrcal v Toulonu, ki je bil od 16. stoletja dalje pomembno francosko vojno пристanišče v Sredozemlju. Vsekakor je v Toulonu stanoval, in sicer v gostišču »Pri zlatem levu« v ozki ulici blizu pristanišča, kar omenja v zvezi s svojimi poskusi s čarovnim lističem, popisanim z izrekom iz svetega pisma in skrivnostnimi znaki, ki ga je dobil tu od nekega Francoza. Ker je poleti 1670 obiskal več krajev in prirodnih znamenitosti v bližini Toulona v Massif de la Sainte-Baume, bi mogli tudi njegovo bivanje v Toulonu datirati v ta čas.¹⁸

Dne 6. julija 1670 je prišel Valvasor v božjepotni Saint-Maximin-la-Sainte-Baume, kraj ki izvira iz stare rimske naselbine in je po provansalski legendi v najtesnejši zvezi z začetki krščanstva v Provansi. Velika provansalska legenda se namreč krajevno veže na Les Saintes-Maries-de-la-Mer v Camargue, močvirni pokrajini ob izlivu reke Rhône, na Massif de la Sainte-Baume in na mesto Tarascon. Po tej legendi naj bi Marija Jakobeja, »sestra« Matere božje, Marija Saloma, mati apostolov Jakoba starejšega in Janeza, Sara, črna služabnica obeh Marij, Lazar, njegova sestra Marta, Marija Magdalena, ki velja po legendi tudi za njegovo sestro, dalje Maksimin in Sidonij bili izgnani tam, kjer je danes kraj

Les Saintes-Maries-de-la-Mer, na kopnino. Napotili so se oznanjat krščanstvo po raznih krajih Provanse. Romanja v kraje, kjer naj bi bile njihove relikvije, so se začela že v zgodnjekrščanski dobi in se gode še sedaj vsako leto, predvsem v mesecih juniju ali juliju.¹⁹

Tu, v Saint-Maximin-la-Sainte-Baume naj bi bila pokopana sveta Magdalena in sveti Maksimin, prvi škof v Aix-en-Provence. Ker si je Valvasor še isti dan ogledal baziliko in relikvije, je 7. julija v družbi štirih spremljevalcev — iz kasnejšega besedila bi se razumelo, da so bili med njimi tudi pripadniki reformirane vere — nadaljeval romanje do Grotte de la Sainte-Baume (ali Grotte de Sainte-Madeleine), v kateri naj bi po veliki provansalski legendi spokorniško živela biblična Marija Magdalena. Vzhičeno popisuje lepoto rastlinja in slikovitost pokrajine, po kateri so potovali, malodane domotožje pa se ga je lotilo, ko so na poti do Magdalenine jame prekoračili čudovit gozd vitkih smrek in jelk, košatih hrastov in bukev in vsakovrstnega drugega »divjega« drevja, kakršno ni običajno v primorski pokrajini. Njegovo navdušenje pa je toliko bolj razumljivo, saj velja Forêt de la Sainte-Baume še danes za izredno botanično znamenitost. Povzpel se je tudi na 998 m visoki Saint-Pilon, kamor so po legendi angeli vsak dan nosili sveto Magdaleno, da se je v miru poglobila v molitev, Valvasor pa je od tu užival najčudovitejši razgled.²⁰

Poročilo o potovanju k Magdalenini jami v Provansi je Valvasor podobno kot še nekaj drugih, samo da tokrat izjemno podrobno in živo, napisal zaradi primerjave tujih in domačih znamenitosti. Grotte de la Sainte-Baume ga je v mnogočem spominjala na legendarno bivališče tržaškega mučenca sv. Socerba iz 3. stoletja, na Sveto jamo pri gradu Socerbu, ki jo je štel med velike kranjske znamenitosti in je njen opis vključil v Slavi vojvodine Kranjske v knjigo o naravnih redkostih dežele.

Poleg omenjenih krajev in znamenitosti si je Valvasor v Provansi nedvomno ogledal še druge, ki pa jih ne omenja. Potoval je po južni Franciji tudi zunaj Provanse, zagotovo v mesto Bcaire (Beaucaire) na desnem bregu reke Rhône, nasproti znamenitega Tarascona. Tu je nad vrati ene najlepših mestnih palač pritegnil njegovo pozornost lepo oblikovani kamniti rodbinski grb Valvasorjev z imenom in napisom. Bil je tudi v Toursu ob reki Loire v pokrajini Touraine, najprikladnejšem izhodišču za ogled gradov v dolini te reke, ki so dijo med največje francoske znamenitosti. V bližini si je ogledal »les caves gouttières«, kapniške jame, v katerih so, kot pravi, podob-

ne tvorbe kot v škofjeloškem gospostvu v neki globeli pri Poljščici nedaleč od Kroepe. Časovno teh obiskov ni mogoče določiti, pač pa se je leta 1670 Valvasor ponovno pojavil v Lyonu in se v tem drugem največjem francoskem središču ob sotočju rek Rhône in Saône zadržal najbrž nekaj več. V isti sapi, ko ognjevito zavrača, da bi v naravi obstajal kamen modrijanov, verjame v transmucijo manjvredne kovine v zlato s tinkturo ali ekstraktom. V dokaz navaja med drugim poskus, ki ga je videl z lastnimi očmi leta 1670 v Lyonu na velikem, tudi danes zelo znamenitem trgu Bellecourt (Bellecour) v hiši, imenovani »la maison du Pin« ali Smrekov storž, ko je neki Anglež poldrug funt bakra z enim gramom tingiral v najboljše zlato brez kakršnekoli sleparije. Meni pa, da s tem še daleč ni dokazan kamen modrijanov, zakaj take tinkture ali spremembe niso nič drugega kot skoncentriran ekstrakt zlata in se ne pripravljajo z dobičkom, ampak v veliko škodo, ker gresta v nič trud in delo in povrhu še nekaj zlata. Sam pa je tu v Lyonu napravil poskus z zrcalom, v katerem vidi ženska sebe golo, če se pogleda vanj z določenega mesta in razdalje. Poskus, bolje trik, za katerega ni podatkov, kdaj ga je Valvasor izvedel, med prvimi ali drugim bivanjem v Lyonu, je sam po sebi čisto nedolžen in ga Valvasor prizadevno razlaga z lomom in odsevom svetlobe pri ogledalih s preračunanim nagibom in rezom, v katerih se kažeta slika gole ženske in glava žive osebe, ki se v zrcalu ogleduje. Po njegovem torej delujejo tu naravni zakoni, ne pa hudičeve moči, kot razlagajo nekateri. V Lyonu, kakor tudi v drugih krajih, ki jih je bil prepotoval, si je Valvasor pridobil določen krog znancev, s katerimi je očitno ostal v zvezi še kasneje. Eden teh, »Monsieur Henry Garbusat«, je znan po imenu, ker poroča Valvasor, da mu je poslal v Lyon primerke okamenin s Kranjskega, več takih redkih okamenin pa je poslal tudi v Benetke in v nekatere druge, neimeno-vane kraje.²¹

Leta 1671 je bil Valvasor v Nemčiji, posebej, kot že omenjeno, v Bambergu, kjer je izdal neko iz francoščine v nemščino prevedeno knjižico. Leta 1672 pa je bil po skoraj šestih letih nepretrganega popotovanja, spet v domovini. Kod se je vračal iz Nemčije domov, ali po stari trgovski poti mimo Salzburga in prek Alp na Koroško in Kranjsko ali čez Tirolsko v Beneško republiko, to je v smeri po Val Sugana in Canal di Brenta mimo gradu Kofel, se ne da ugotoviti. Toliko manj je seveda mogoče z zadostnimi dokazi obnoviti ali sestaviti smer celotnega potovanja.²²

Kljub temu da podrobnosti o Valvasorjevih potovanjih niso znane, lahko postavimo nekaj ugotovitev, ki pripomorejo k popolnejšemu razumevanju njegove osebnosti in njegovega dela. Na potovanjih se je najbliže seznanil s severnimi pokrajinami, predvsem z Nemčijo, močno pa je treba podčrtati njegovo dolgo bivanje v Franciji. Sam sicer trdi, da sodi Francija poleg Italije med glavne popotne cilje mladih kranjskih plemičev, bolj pa drži, da so bila potovanja v Francijo vsaj tako razgibana kot pri Valvasorju, prej izjema kot pravilo. Kranjska je bila vedno v živahnih stikih z Italijo, v tem času pa so se tu zelo krepili tudi italijanski kulturni vplivi, vendar se zdi, da Italija Valvasorja skoraj ni privlačevala, morda z izjemo Benetk, ki jih je bil obiskal še okoli leta 1679, niti ni v močnejši meri vplivala na oblikovanje njegovih pogledov na svet in delovnih načrtov. Prav tako so bila vsa njegova kasnejša potovanja, razen raziskovanj na Kranjskem in v sosesčini, vojaških nalog in omenjenega potovanja v Benetke, usmerjena na Dunaj in v Nemčijo.²³

Potovanja so bila med važnimi temelji v zorenju in razvoju Valvasorjeve osebnosti. S svojim velikim potovanjem, ki je že po samem trajanju in popotnih ciljih ne glede na raziskovalno zavzetost presešlo modna študijska potovanja plemiških sinov, pa je Janez Vajkard Valvasor izrazito pokazal, da bo šla njegova življenjska pot nad običajnim poprečjem. Potujoč iz kraja v kraj, je skrbno opazoval življenje, navade in uredbe, se pogovarjal z učenimi možmi in zbiral tuje znanje, pri tem pa ni vsega slepo sprejemal, temveč si je prizadeval za razumno, samostojno sodbo.

Odslej bo kot svetovljansko razgledan kavalir 17. stoletja s svojo življenjsko izkušeno-stjo in ustaljenimi nazori, s svojimi odločitvami, znanjem, strpnostjo in skoraj razsvetljenjskim presojanjem stvari ponovno presenečal svoje okolje in sodobnike; če upoštevamo tedanje zgodovinske razmere in kulturno zmogljivost, pa nas preseneča še danes.

Na tem dolgem potovanju so se v bistvu že izoblikovale Valvasorjeve lastnosti in nagnjenja, ki so mu začrtala tudi življenjsko pot in delo v zrelih letih. O tem, kaj ga je na potovanjih zanimalo in s čim se je ukvarjal, nismo natanko poučeni. Dnevnik, kamor je po lastni izjavi s tajno pisavo zapisoval vsa svoja opazovanja in doživetja, se ni ohranil. Vendar govori o tem Valvasorjevo kasnejše delo, tu in tam pa tudi sam v svojih spisih, kot smo videli.

Predvsem so ga zanimale narava in njene redkosti. Tu pa se še posebej uveljavlja njegovo veliko zanimanje za podzemeljske jame, ki so imele tudi kasneje po vrnitvi v domovi-

no prednost v njegovem raziskovalnem delu. Ponovno poudarja, da mu ni bilo žal ne časa ne truda, da bi kaj nenavadnega videl ali kaj novega spoznal. Gotovo se je ukvarjal z matematičnimi in fizikalnimi vedami, saj si je pri-skrbel vrsto matematičnih instrumentov, ki jih je uporabljal pri kasnejšem kartografskem in topografskem delu. Otroka svoje dobe pa se kaže v tem, da so ga privlačile tudi alkimi-ja, magija in podobne modne »vede«, ki so vznemirjale tedanje duhove. Za kasnejšega avtorja tako pomembnih topografskih in zgo-dovinskih del je vendarle nenavadno, da med potovanjem, vsaj tako je razvidno iz njegovih zapisov v Slavi vojvodine Kranjske, za zgodovino še ni kazal enakega zanimanja kot za naravoslovje. Prvotno naravoslovec, se je Val-vasor razvil v zgodovinarja, za kar ga danes priznavamo, šele pod vplivom okoliščin, ki so ga pripeljale k pisanju Slave vojvodine Kranjske.

Seveda pa je upravičena domneva, da je veljalo njegovo polihistorško zanimanje vsem panogam, s katerimi se je pozneje v svojih delih izkazal, in da je na tujem že pridobil del svojih kasnejših zbirk, zlasti instrumentov, grafičnih listov in risb. Še nabolj avtentično in povedno pa nam vse obrazloži Valvasor sam v izjavi, ki se glasi: Ich bekenne / ohne eitle Ruhm-Sucht und Jactantz / daß mich alle meine Lebtag die Curiositet / oder Wiß-und Erfahr-Lust / zwischen ihren Sporen gehabt / und auf möglichste Untersuchung natürlicher Rariteten / oder Geheimnissen stets angehau- en / als einen grossen Liebhaber aller freyen / und natürlichen Künste. Wo ich nur einen curiosen Mann in Erfahrung bringen können / da bin ich hingereiset / und ist mir kein Weg zu weit / noch die Gefahr zu groß / noch die Mühe zu verdrüßlich gewest: die Hoff- nung / etwas Ungemeines zu erlernen und erkündigen / hat alles Saure versüßt: also gar / daß mich solche blosser Curiositet / nicht allein in Europa / sondern auch in Africa / etliche Jahre lang / weit und breit herun- geführt / um den natürlichen Wissenschaften nachajagen. Wie ich dann auch manches Stücklein / mit eignen Augen und Hän- den / experimentirt habe (Priznam brez nečimernega slavohlepja in brez precenje- vanja samega sebe, da me je kot ljubitelja vseh svobodnih in naravnih umetnosti moj živi dan radovednost ali vedoželjnost spodbadala k raziskovanju naravnih redkosti ali skrivnosti. Kjerkoli sem mogel zvedeti za vedoželjnega moža, tja sem se napotil in nobena pot mi ni bila predolga, nobena nevarnost prevelika, noben trud prenaporen; upanje, da se utegnem česa nenavadnega naučiti in kaj takega zvedeti, mi je slajšalo vse bridkosti. Gola ve-

dečnost me je nekaj let vodila daleč naokoli ne le po Evropi, ampak tudi po Afriki, da sem se gnal za prirodnimi znanostmi. Tako sem marsikatero stvarco z lastnimi očmi in roka- mi spoznal).²⁴

OPOMBE

1. O tedanjih plemiških navadah govori Val-vasor v poglavju: Von dem Unterhalt /Ubung/ Lebens-Art und Studien deß Adels /und der Bürger, in Crain (Prehrana in opravilo, življe- nje in študije plemičev in meščanov na Kranj- skem), v Ehre VI, p. 341 ss. — 2. Knjigo hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani (sign. 4775). Delo je zanimivo tudi zato, ker je na enem od petih bakrorezov Wolfganga Ki- liana (1581—1662) iz Augsburga, in sicer pri po- svetilu, zelo zgodnja veduta Ljubljane. Prim.: Ehre VI, p. 357 s. — B. Reisp, Se o sončnem mrku na Slovenskem l. 1664, Proteus 26 1963/64, p. 182. — M. Miklavčič, Siesenheim(b) Adam Bo- štjan, SBL III, p. 307. — M. Miklavčič, Sisen- tschelli (Sisenthal, Zizenčeli) Jožef, SBL III, p. 320. — 3. Ehre XI p. 161 s. — Royal Society, London, Letter Book (copy) 2(i), Valvasorjevi pismi Galeu z dne 3. 12. 1685 in 5. 3. 1686. — P. Radics, Valvasor 1910, p. 71, omenja, da je Val-vasor na svojem prvem potovanju obiskal Salz- burg in bavarska mesta München, Ingolstadt, Nürnberg in Augsburg. Toda o potovanju v ta mesta ni dokumentacije. — 4. O svoji udeležbi v vojni 1663/1664 poroča Valvasor v Ehre XI, p. 100; XII, pp. 40, 93; XV, p. 601. — 5. Ehre XII, p. 40. — V literaturi se od P. Radicsa dalje (Val-vasor 1910, p. 71 s.) pogosto ponavlja navedba, da se je J. V. Valvasor med avstrijsko-turško vojno 1663—1664 bojeval v Senju, kar pa je na- pačna konstrukcija, kot izhaja ne samo iz na- vedbe v Ehre, l. c., ampak tudi iz dejstva, da se je Nikolaj Zrinjski bojeval v Slavoniji in ne v Senju (tu je bil poveljnik Peter Zrinjski). Gro- bo napako je napravil P. Radics, o. c., p. 71, kjer pravi, da je ta Nikolaj Zrinjski »kasnejši junak Sigeta«, in ga tako enačil z Nikolajem Zrinj- skim, ki je padel v Sigetu leta 1566! Valvasor je Senj in tamkajšnje razmere res dobro poznal in jih v svojem delu tudi natančno popisal, nje- govo védenje o Senju in Senjanih pa ni v zvezi z njegovo vojaško službo pod poveljstvom Niko- laja Zrinjskega — 6. Omenjene krute vojaške na- vade na turški meji opisuje Valvasor v Ehre XII, pp. 93, 116. — 7. O lovu na gada na »gori Kal« (zaselek v zasavskem hribovju, južno od vasi Jablana pri Sentlambertu v občini Zagorje) poroča Valvasor v Ehre II, p. 143, o čudežu na zasavski Sveti gori pa v Ehre VIII, p. 829. — 8. Ehre XI, p. 55 ss. — 9. Ehre III, p. 415 s; VI, p. 364. — P. Radics, Valvasor in Wien, LZg 113 1894, Nr. 275, p. 2353 s.; Nr. 276, p. 2361 s. Tin- girati pomeni po skrivnih naukih alkimistov dati manjvrednim kovinam barvo in kakovost zlata ali srebra oziroma jih v zlato ali srebro spre- minjati (J. Hübner, Curieuses und reales Natur- Kunst-Berg-Gewerck-und Handlung-Lexicon, Leipzig 1736, col. 2108). Gran je bila nekdanja utež za medikamente in žlahtne kovine. V raz-

nih deželah je bila različne vrednosti, običajno okoli 60 miligramov. — 10. Ehre XI, p. 96 s. (o magičnih zrcalih); X, p. 265 (o zvoniku Stefanove cerkve). — 11. Royal Society, London, Letter Book (copy) 2(i), Valvasorjevi pismi Galeu z dne 3. 12. 1685 in 5. 3. 1686. Vendar v zadnjem pismu Danske ne omenja. — 12. Beli slap na Savi, ki je bil reguliran 1736 dalje »der Donau-Strudel«, pred regulacijo znan nevaren vrtinec v 25 km dolgi ožini Donave, imenovani Strudengau in slapove pri Schaffhausnu omenja Valvasor v Ehre II, p. 157 s., Baumannovo jamo in grad Kofel (italijansko Covolo ali Cogolo), danes ruševino v bližini kraja Primolano v Ehre II, p. 278, grad Hellbrunn s svetovno znanimi parki, ribniki, votlinami in »mehaničnim teatrom« v Ehre II, p. 279, salzburške in berchtesgadenske snežnike v Ehre III, p. 303, Bamberg v Ehre XI, p. 90 in VI, p. 368, Amsterdam v Ehre XI, p. 58, holandski kruh in vestfalski »pumpernikel« v Ehre III, p. 348, holandske drsalce na ledu pa v Ehre IV, p. 584. — 13. Ehre III, p. 417; II, p. 240; I (uvod), pesniško voščilo K. Wegleiterja: Der Freye Valvasor... O avtorju pesmi: H. A. Lier, Wegleiter: Christoph, Allgemeine Deutsche Biographie, Bd 55, Leipzig 1910, p. 385. — 14. Valvasor govori o turškem strupu v Ehre XI, pp. 207 ss., 315; XV, p. 503, o obisku v Tunisu v Ehre XI, p. 209, o svojem popotnem dnevniku v Ehre XI, p. 211. Mešalec strupov Ali Haisa je užival velik ugled »bey dem Tafilete«. Glede na predložno zvezo, ki jo uporablja Valvasor, bi sklepali, da gre za neko osebo oziroma položaj. Sicer pa je »Tafilet« pri starih kartografih (prim.: M. Seutter, Mare Mediterraneum, Augsburg 1729) skupina oaz v jugovzhodnem Maroku

južno od Visokega Atlasa, danes imenovana Tafialet ali Tafilet, ki je naseljena z berberskim prebivalstvom. O strupu je pisal M. Karlin, Dugotrajno delujoči otrov kod Valvazora, najverovatnije jektika, Biblioteka Centralnog higijenskog zavoda 32. Prilozi za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije i Balkanskog poluostrva VIII. Miscellanea 2, Beograd 1938, p. 45 ss. (naslov zbirke cit. po V. Bazala, Bibliografija literature iz područja povijesti medicine, veterine i farmacije, [Zagreb 1941]). Avtor meni, da slika bolezni, kot jo popisuje Valvasor, ustreza kronični jektiki, kar se mu zdi razumljivo tudi zaradi telesnih in duševnih naporov, ki so jim bili ti ljudje izpostavljeni na vojnih pohodih, posebej pa še v ujetništvu. — 15. Ehre XI, p. 93. — 16. Ehre XI, p. 85. — 17. Ehre XI, p. 75 ss. — 18. Ehre XI, p. 101. — 19. S konjskimi dirkami, bikoborbami, plesi in drugimi slovesnostmi in prireditvami so romanja danes povezana s turizmom. Že od nekdaj pa slovi kot posebna zanimivost romanje ciganov v Les Saintes-Maries-de-la-Mer k svetnici črni Sari, ki jo imajo za svojo zaščitnico. — 20. Ehre IV, p. 501 ss. — 21. Beaucaire omenja Valvasor v Ehre IX, p. 108, Tours v Ehre IV, p. 565, poskuse v Lyonu in pošiljke okamenin v Lyon, Benetke in drugam pa zapovrstjo v Ehre III, p. 415; XI, p. 81; IV, p. 478. — 22. Precej pogumen poskus rekonstrukcije Valvasorjevega potovanja, kjer pa vrsta sklepanj in trditvev ni podprta z dokazi, je napravil P. Radics, Die Reisen des Freiherrn von Valvasor, LZg 122 1893, Nr. 212, p. 1817 ss. — Idem, Valvasor 1910, p. 67 ss. — 23. O svojih kasnejših potovanjih govori Valvasor v Ehre XI, p. 92 s.; III, p. 415. — 24. Ehre III, p. 416 s.

ŠOLANJE KIPARJA FRANCESCA ROBBA

DAMJAN PRELOVSEK

O rojstnem kraju in šolanju kiparja Francesca Robba nismo vedeli nič gotovega. Čeprav se je na oltarju sv. Jakoba v istoimenski ljubljanski cerkvi podpisal kot »Venetus« in je pozneje, ko se je potegoval za izpraznjeno mesto stavbenika Gregorja Mačka trdil, da se je arhitekture in kiparstva izučil v Italiji,¹ je vendarle prevladalo mišljenje, da naj bi bil rojen v okolici Trsta ali vsaj v širšem beneškem zaledju.² V Benetkah samih se namreč ni posrečilo najti mojstra ali delavnice, kamor bi bilo mogoče vpeti Robbove kiparske začeteke.³

Zapleteno vprašanje ni rešljivo samo s slogovno analizo, še zlasti, ker se je umetnostna zgodovina v Robbovem delu omejevala bolj

na ugotavljanje Berninijevih črt, njegovo oltarno arhitekturo pa je povezovala z vplivi jezuitskega arhitekta Andrea Pozza. Klasicistično uravnana beneška umetnost ni brez zadržkov sprejela rimskega baroka. Najbolj reprezentativno delo tistega časa, veliki oltar za novo cerkev S. Maria della Salute so, kar je značilno, zaupali najprej Berniniju, nazadnje pa ga je postavil Flamec Giusto le Court, utemeljitelj beneške baročne skulpture. V drugi polovici 17. stoletja so v Benetkah ob Le Courtu obvladovali plastiko skoraj sami tujci: Falconi iz Ticina, Nemci Merengo, Ruer in Bartel, L'Ongaro, kot pove ime verjetno iz Ogrske, ter Molli iz Bologne. Kmalu so se jim pridružili še Genovežan Parodi, Mazza iz Bo-